

СТАНОВЛЕННЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

В статті охарактеризовані основні історичні етапи становлення університетської освіти в Україні.

Ключові слова: академія, становлення університетської освіти, університет.

In the articles described the basic historical stages of becoming of university education are in Ukraine.

Keywords: academy, becoming of university education, university.

Постановка наукової проблеми. Розгляд основних історичних етапів становлення і розвитку університетської освіти в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. Історичні і педагогічні основи цієї проблеми отримали обґрунтування у працях Ю. Алексєєва, Д. Вишневецького, А.В. Глузмана, Н.М. Дем'яненко, Г.Г. Єфименко, М.В. Кошуба, В.М. Красникова, М.А. Максимовича, М.І. Марченко, А.Н. Новоминського, Е. П. Степановича. Дослідники розкривають основні проблеми розвитку університетської освіти в навчальних закладах України, а також вони аналізують процес становлення освіти та розвиток різних навчальних закладів на Україні.

Мета статті. Дослідження становлення і розвитку університетської освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Український народ прагнув до розвитку освіти й культури. Поступово, починаючи з XV ст., освіченість Західних держав проникає в Україну і набирає обертів в братських школах XVI-XVII ст., а потім розквітає у стінах Києво-Могилянської академії.

Україна за географічним положенням належить до європейських країн, тому розвиток культури в Європі XV-XVI ст., коли відбувалося повернення до кращих традицій античного мистецтва і літератури, що згодом дістав назву Ренесанс, або Відродження, справив благодатний вплив на культуру українського народу. У межах загальнокультурного процесу європейських країн розвивалися письменство, шкільництво, почала складатися система освіти: монастирські школи, школи при соборах та університети. Орієнтиром були країни Західної Європи. Йшлося не лише про розширення загальноосвітніх шкіл різних рівнів, а передусім про становлення університетської освіти.

У 1576 р. у місті Острозі була заснована вища школа – Острозька греко-слов'яно-латинська колегія, що в історію шкільництва України увійшла як Острозька академія. Вона була заснована князем Константином Острозьким. За декілька десятків років функціонування академія підготувала 500 випускників, багато з яких стали організаторами й реорганізаторами вже існуючих шкіл, відігравши таким чином чималу роль у поширенні освіти серед українського та інших народів. Острозька академія була не лише навчальним і науковим закладом, а й літературним та книговидавничим центром. Тут побачило світ перше повне кириличне видання Святого письма – знаменита Острозька Біблія (1581 р.). Тривалий час точилася дискусія щодо статусу Острозької академії: чи можна називати її вищою? Професор А. М. Алексюк вважає, що розглядати це питання необхідно з урахуванням історичного періоду її існування. На той час, порівняно з іншими школами, Острозька академія мала вищий рівень. Проте донині це питання залишається відкритим. Дослідники історії розвитку освіти ще на початку 70-х років XX ст. висловлювали припущення, що школи "вищого типу" існували ще за часів Київської Русі. Є також думка, що перша вища школа в Києві була заснована 1037 р. у храмі Святої Софії. Вона готувала кадри "вищого духовенства і феодальної знаті". Частина дослідників схильна залишатися на позиції, згідно з якою першим вищим навчальним закладом на терені східного слов'янства була Києво-Могилянська академія [2; 4].

В академії навчали усіх предметів "тривіуму" (граматика, риторика, діалектика) і "квадривіуму" (арифметика, геометрія, музика, астрономія). Тут вивчали дисципліни, пов'язані з медициною, філософією, богослов'ям та ін. Для викладацької роботи в академії запрошували вчених із західноєвропейських університетів. Зокрема, в Острозькій академії працювали Герасим Смотрицький (перша половина XVI ст. – жовтень 1594 р.) – перший ректор академії, автор полемічного трактату "Ключ царства небесного" Дамін (світське ім'я Дем'ян) Наливайко (друга половина XVI ст. – 1627 р.) – український церковний і культурний діяч, письменник, перекладач; Мелетій (Максим) Смотрицький (1578-1634) – відомий український письменник і громадський діяч, доктор медицини, єпископ, ректор Київської братської школи, проповідник; Ян Лятос – професор Краківського університету, математик, астролог, доктор медицини і філософії; Іова(Іван) Княгининський (бл. 1550-1621) – український

церковно-освітній діяч, письменник-полеміст та багато інших. Серед вихованців академії був і майбутній гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний [2].

Коли К. Острозький помер (1608), розпочався процес занепаду Острозької академії, і в 1624 р. вона припинила існування, оскільки внучка князя Анна-Алуїза Ходкевич відкрила на її базі єзуїтську колегію.

Становлення університетської освіти та науки на українських землях, які входили до складу Росії, почалося з відкриття у 1755 р. Московського університету. Потребу в університетській освіті гостро відчували українська шляхта і старшина, які прагнули, щоб їх діти отримали знання з правничих наук і оволоділи європейськими мовами для доступу до дипломатичної та урядової служби в столицях. 1764 р. українська шляхта і козацька старшина звернулися до Катерини II з проханням відкрити університети в Києві та Батурині. Через рік граф П. Рум'яцев подав проєкт про заснування університету в Чернігові або Києві. Відкриття університету в Україні домагалася переяславська, київська, глухівська, стародубська, ніжинська, батуринська, сумська шляхта. Однак це стало можливим тільки завдяки Олександрові I [4].

Першими реформами Олександра I стали перетворення Петербурзького головного училища на Педагогічний інститут (1802), реформа Московського і Петербурзького університетів. Водночас було відновлено в 1802 р. Дерпський (Юрїївський, нині Тартуский), Віленський (1803) університети, а також засновано Казанський (1804) і Харківський (1805) університети. В Україні було створено два навчальних округи: Харківський, до якого увійшли Лівобережна і Слобідська Україна (попечитель – граф С. Потоцький), і Віленський у складі Київської, Волинської та Подільської губерній (попечитель – граф А. Чарторийський). У 1803-1810 рр. було засновано Харківську, Чернігівську, Полтавську, Новгород-Сіверську, Катеринославську, Одеську і Крем'янецьку гімназії, 1139 повітові і парафіяльні школи [4].

У вересні 1820 р. у Чернігівській губернії було відкрито Ніжинську гімназію вищих наук. Ініціатором створення цього закладу були Олександр Безбородько (1747-1799) і його родичі. Гімназія вищих наук функціонувала 13 років. Протягом цього часу відбулося вісім випусків. Майже 100 випускників здобули якісну освіту. У гімназії навчалися М.В. Гоголь, Є.П. Гребінка, В.М. Забіла, Н.В. Кукольник, український етнограф О. С. Афанасьєв (Чужбинський), байкар Л.І. Глібов, український етнограф, фольклорист К. М. Сементовський [2; 3; 4].

З роками імперська влада почала звинувачувати викладачів гімназії у вільнодумстві, що слугувало причиною різних реорганізацій. Останній випуск гімназистів відбувся у 1837 р. Та й за такий короткий термін існування Ніжинська гімназія вищих наук стала помітним явищем в освітньо-культурному житті українського народу.

Найстарішим університетом в Україні є Львівський університет. І хоча немає єдності думок щодо дати заснування цього навчального закладу – 1661 чи 1784 р., більшість дослідників зупиняється на даті 1661 р. Оскільки Львів, як і вся Галичина, був під владою Австрійської імперії, навчання велося німецькою, латинською мовами, а згодом – польською. Проте з роками в університеті почали перемагати українські тенденції. Зокрема, у 1873 р. при Львівському університеті було створено Наукове товариство імені Тараса Шевченка [2; 4].

У 1805 р. розпочалася історія Харківського університету. Це перший університет, який створено на території України, що входила до складу Росії. Учені – педагоги й випускники університету зробили значний внесок у розвиток освіти і науки в Слобожанській Україні, у справу національного відродження країни. У Харківському університеті працювали Олександр Потебня (1835-1891) – український філолог, філософ, етнограф; Петро Гулак-Артемівський (1790-1865) – поет, історик, ректор цього ж університету; фольклорист, етнограф, літературознавець Микола Сумцов (1854-1922); біолог, фізіолог, ембріолог, імунолог Ілля Мечніков (1845-1916). З Харківським університетом пов'язані імена його відомих у майбутньому вихованців, зокрема історика і етнографа Миколи Костомарова (1817-1885), психолога Дмитра Узнадзе (1886-1950) та багатьох інших [4].

Відкриття Київського університету відбулося 15 липня 1834 р. Спочатку в університеті функціонував лише філософський факультет з історико-філологічним і фізико-математичним відділеннями. Діяльність Київського університету в центрі України стала визначальним етапом у розвитку освіти, науки і культури країни. Першим ректором університету був видатний вчений-природознавець, письменник, фольклорист, історик Михайло Максимович (1804-1873). З Київським університетом пов'язана діяльність багато відомих вчених, письменників, поетів, громадських діячів, які принесли славу Україні. Це історик, археолог, етнограф Володимир Антонович (1834-1908); історик Дмитро Багалій (1857-1932); літературознавець, фольклорист, історик, філософ, публіцист, громадський і культурний діяч Михайло Драгоманов (1841-1895); історик, фольклорист, етнограф Митрофан Довнар-Запольський (1867-1934); український письменник, театральний і громадський діяч Михайло Старицький (1840-1904); історик Іван Луцицький (1845-1918) та багато інших [4; 5].

У травні 1865 р. засновано Одеський університет, який називався Новоросійським університетом. Ініціатором відкриття Одеського університету були російський педагог і лікар М. Л. Пирогов та генерал-губернатор Строганов. Функціонування цього навчального закладу давало можливість молоді Південної України (Таврійського краю) здобувати вищу освіту. Та й взагалі він став центром науки і культури півдня України. Багато вихованців і педагогів Одеського університету стали його окрасою, зробили значний внесок у розвиток вітчизняної науки. Передусім це видатний біолог Ілля Мечніков (1845-1916),

ім'я якого носить університет з 1945 р.; епідеміолог і мікробіолог Данило Заболотний (1866-1929); патофізіолог і організатор науки Олександр Богомолець (1881-1946); хімік Лев Писаржевський (1871-1938) та багато інших. З Одеським університетом пов'язана наукова діяльність видатних постатей у вітчизняній науці: біологів Івана Сеченова і Олександра Ковалевського, хіміка Миколи Чеботарьова, істориків Євгена Щепкіна, Федора Успенського, психолога Миколи Ланге, терапевта Миколи Стражеска, офтальмолога Володимира Філатова. І на початку ХХІ ст. Одеський університет імені Іллі Мечнікова залишається центром розвитку освіти і науки у південному регіоні України [5].

У 1875 р. засновано Чернівецький університет. Буковина, розташована у передгір'ях Карпат, була під протекторатом різних країн – Австрії, Румунії. Лише в 1940 р. ці землі воз'єдналися з Україною. Чернівецький університет був і залишається центром розвитку освіти і науки на Буковині.

Література

1. Алексєєв Ю. Україна: Освіта і держава (1986–1997). – К., 1998.
2. Глузман А. В. Університетська педагогічна освіта: досвід системного дослідження / А.В. Глузман. – К.: Видавничий центр "Просвіта", 1997.
3. Ефименко Г.Г., Красников В.М., Новоминский А.Н. Высшая школа Украинской ССР. Успехи, проблемы развития. – К., 1978.
4. Марченко М.І. Історія української культури з найдавніших часів до середини XVII ст. – К., 1961.
5. Степанович Е.П. Высшая специальная школа на Украине (конец XIX – начало XX в.). – К., 1991.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2010